

## YİNE OĞUZNÂMELER ÜZERİNE

Zeynep Korkmaz

- Sayın Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından 2019 ve 2020 yıllarında iki önemli eser daha yayımlanmıştır. Bunlardan biri *Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig)*, (Dergâh Yay., İst. 2019); diğeri de *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*'dir (Bilge Kültür-Sanat Yayınevi, İst. 2020).

Sayın Prof. Dr. Leylâ Karahan, *Türk Dili* dergisinin Nisan 2020 tarihli nüshasında yayımlanan “Türk Dilinin Anıt Eserlerini Yeniden Yorumlamak: *Nehir Destan Oğuzname* ve *Dîvânu Lugâti't-Türk*” adlı makalesinde eserin değerini takdir eden güzel bir yazı yayınlamış ise de bu yazıda eserin ayrıntıları üzerinde pek durulmadığı için biz, eldeki yazıda *Oğuznâme*'yi biraz daha ayrıntılı olarak ele alan ve *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri* üzerinde de duran birer tanıtma yazısına bağlamak istiyoruz.

Yukarıda adları verilen eserlerden birincisi olan *Nehir Destan Oğuzname (Oguz Bitig)*, (Dergâh Yay., İst. 2019), Sayın Karahan'ın da işaret ettiği gibi değerli bir çalışma ürünüdür. Eserin *Ön söz* (Söz Başı) bölümünde yapılan açıklamalardan açıkça anlaşılıyor ki, destanlar millî ruhu ve ideali yansıtan eserlerdir. Destanların tarihî gerçekler ile örtüşüp örtüşmemesi önemli değildir. Çünkü onları dinleyen sıradan insanlar, anlatılanların gerçek bir tarih olduğuna ve geçmişte büyük kahramanlara sahip bulduklarına inanmaktadırlar.

Destanlar, içlerinde millî ülküyü barındırdıkları gibi milletlerin yaşayış biçimlerini ve estetik anlayışlarını da yansıtır.

Sayın Ercilasun bu ön sözde, büyük güçlüklerle elde ettiği parça destanları birleştirerek bunları nasıl düzene soktuğunu da anlatmaktadır. Böylece daha önce yapılan yayınları da gözden geçirerek *Oğuznâme*'yi nasıl düzene sokarak yeni bir *Oğuznâme* metni kurduğunu açıklamıştır.

Sayın Ercilasun'un verdiği bilgiye göre, eldeki kitap sadece metinden ibaret değildir. 696 sayfalık bu çok ayrıntılı ve muazzam eserde, Oğuznâme metninden önce beş ana bölüm yer almaktadır. Bunlar; *Yapı, Oğuznâmeler, Olaylar-Kahramanlar-Katmanlar, Oğuznâmenin Oluşma Zamanı, Oğuznâme Mirası* bölümleridir.

Eserin *Yapı* bölümünde Oğuznâme'nin niteliği üzerinde durulmuş; üç parçalı yapıdan oluşan Oğuznâme'nin tarihî delilleri gösterilmiş, elimize ulaşamayan en eski *Oğuznâme*'nin tarihi ve dili üzerinde durularak "nehir destan" kavramı açıklanmıştır. Bu bölümde, *Ulu Han Ata Bitigçi*'nin *Oğuznâme*'den farklı bir eser olduğunun tanıkları da verilmiştir.

Eserdeki *Oğuznâmeler* bölümü, tam 26 adet *Oğuznâme*'nin tanıtılmasına ayrılmıştır. İrili ufaklı 26 *Oğuznâme* teker teker ele alınarak her birinin *Oğuznâme*'nin hangi parçasını oluşturduğu belirtilerek üzerlerindeki belli başlı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

696 sayfalık eserin tümü *Oğuznâmelere* ayrıldığına göre, eldeki yazıda, *Oğuznâmelerle* ilgili ayrıntılara girip *Oğuznâmeleri* daha yakından değerlendirerek bilgi vermekte yarar vardır diye düşünüyoruz.

Bu konuda Sayın Ercilasun'un çok derinlemesine araştırmalara dayanarak verdiği bilgiler şu temel noktalarda özetlenebilir:

### **Oğuznameler**

*Oğuznâmeler*, sayı itibariyle hayli kalabalıktır. Üzerinde durulacak başlıcaları şunlardır:

#### 1. Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı = UHOK

Paris'teki Bibliothèque Nationale'in Supplement Turc bölümünde bulunan ve 1001 numarada yer alan Uygur harfleri ile yazılmış bir yazmadır.

*UHOK*, *Oğuznâme* ile ilgili en eski rivayet niteliğindedir. *UHOK*'un en eski *Oğuznâme* olduğu şüphesizdir. Çünkü daha sonraki *Oğuznâmelerde* İslami motifler yer alırken, bu yazma, Türklerin İslamiyeti kabulünden önceki çok eski bir anlatıyı yansıtmaktadır. Diğer bütün *Oğuznâmeler* İslami motifler taşıırken, bunda hiçbir İslami motif yer almamaktadır.

#### 2. Câmîü't-Tevârih = CT (Reşidüddin Oğuznâmesi)

Bu *Oğuznâme* Reşidüddin Fazlullah'ın başında bulunduğu bir heyet tarafından yazılan *Câmîü't-Tevârih*'in ikinci cildinde "*Târih-i Oğuzân ve Türkân Hikâyet-i Cihângirî-i U*" başlığı altında yer almaktadır. Bu cilt 1306-1312 yılları arasında yazılmıştır. Bölümün başında da bu *Oğuznâme*'nin Türk tarihçilerinin rivayetlerinden alındığı belirtilmiştir.

Abdülkadir İnan, *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nin Türkçe *Oğuznâme* destanının bir kısmından aynen aktarıldığı görüşündedir. Bunu da: *Reşidüddin Oğuznâme-*

si'ndeki bazı cümlelerin Farsçalarını vererek yaptığı karşılaştırmaya dayanmaktadır (İnan 1968-166).

Zeki Velidî Togan ise, *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nin Farsça başka bir *Oğuznâme*'ye dayandığı, Türkçe nüshanın da Selçukluların Horasan'da hâkimiyeti ele aldıkları sırada yazıldığı görüşündedir.

*Reşidüddin Oğuznâmesi*, Türkiye'de ilk olarak 1972 yılında Zeki Velidî Togan tarafından *Oğuz Destanı-Reşidüddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili* başlığı altında çeşitli yazma ve yayınlarla karşılaştırılarak yayıma hazırlanmıştır. Ancak Togan 1970 yılında vefat ettiği için eseri asistanı Tuncer Baykara yayına sunmuştur (2016).

*Reşidüddin Oğuznâmesi* Farsça olmasına rağmen *Oğuznâme* çalışmalarında çok önemli bir yer tutar. Çünkü bu *Oğuznâme*, İslâmi motifler taşıyan rivayetin en eskisidir. Salar Baba, Yazıcıoğlu, Ebülğazi başta olmak üzere, daha sonraki bütün *Oğuznâmeler* şu veya bu şekilde ondan etkilenmişlerdir. *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nde Dede Korkut boyları ve ona bağlanan atasözleri yoktur. Yalnızca sözlü efsanevi Türk Oğuz tarihi vardır. Bu tarih de Nuh Peygamber'in oğlu Yâfes'ten başlayıp Selçuklulara, Fars Atabeylerine (Salgurlulara) ve *Karamanoğulları, Eşrefoğulları* gibi Anadolu beyliklerine kadar gelir. Gerçi *Reşidüddin Oğuznâmesi*'nde Dede Korkut boyları yoktur ama sözlü efsane ve Türk tarihi vardır.

### 3. Şecere-i Terâkime = ŞT (Türkmenistan Türkmenleri Oğuznâmesi)

*Şecere-i Terâkime* 1660 yılında Ebülğazi Bahadır Han tarafından yazılmış bir *Oğuznâme*'dir. *Oğuznâme*'nin Oğuz Han ve Oğuz hükümdarlarının efsanesini, sözlü tarihini içine alan bir parçasıdır. Eserde *Dede Korkut* ve *Salur Kazan* hakkında bilgiler vardır. Eser sade bir Çağatay Türkçesiyle yazılmıştır.

*ŞT*'nin *CT*'den temel ayrılığı, hükümdar ve beylerin tarihine Reşidüddin'in bıraktığı yerden devam edilerek kendi zamanına kadar getirilmesidir. Ebülğazi *CT*'den ve başka tarihlerden yaralanmıştır. Fakat asıl kaynağı, kendi zamanındaki Türkmenler arasında bulunan yazılı ve sözlü rivayetlerdir. Türkmenistan Türkmenlerinin Reşidüddin'den sonraki efsanevi sözlü tarihleri, XVII. yüzyıldaki Türkmen rivayetlerine dayandığı için *Şecere-i Terâkime (ŞT)* Sayın Ercilasun tarafından *Türkmenistan Türkmenleri Oğuznâmesi* olarak kabul edilmiştir.

Türkistan'ın hanlıklar dönemi hükümdarlarından olan *Ebülğazi Bahadır Han*, 1643-1664 yılları arasında 21 yıl süreyle Hive Hanı olmuştur. Kardeş kavgaları içinde maceralı bir ömür süren ve 1630'ların sonlarında birkaç yıl *Teke* ve *Mankışlak Türkmenleri* arasında sürgün hayatı yaşayan Ebülğazi, hem bu yıllarda hem de han olduktan sonra, *Oğuznâme* ile ilgili Türkmen rivayetlerini bizzat dinlemiş, muhtemelen onlar arasındaki bazı yazmaları da görmüştür. Bu bakımdan Sayın Ercilasun, *Şecere-i Terâkime*'yi özgün bir *Oğuznâme* rivayeti olarak kabul etmiştir.

*Şecere-i Terâkime*, taşıdığı özellikler dolayısıyla Türkmenler arasında da itibarlı bir kitap olmuş ve XX. yüzyılın başlarına kadar çeşitli kopyaları çıkarılmıştır.

Kononov, 1950 yıllarında eserin 7 (yedi) nüshası olduğunu söylemiş ise de son yıllarda daha başka nüshalarına da rastlanmıştır.

ŞT üzerinde ilk çalışan Tumansky, eseri Rusçaya çevirerek 1897 yılında Aşka-bat'ta yayımlamıştır. ŞT üzerindeki ilk bilimsel çalışma Kononov tarafından yapılmıştır. 1958 yılında Moskova-Leningrad'da yayımlanan bu çalışmada 7 yazma karşılaştırılmıştır. Bu eser üzerinde Türkiye'deki ilk çalışma Muharrem Ergin tarafından yapılmış ve bu çalışma 1970'lerin başında *Tercüman 1001 Temel Eser* serisi içinde yayımlanmıştır.

#### 4. Dede Korkut Kitabı = DKK

Eldeki yazıya kaynaklık eden DKK'de Dede Korkut hakkındaki temel bilgiler gösterilmiştir. Bilindiği gibi DKK, başta Muharrem Ergin, Orhan Şaik Gökyay, Hamit Araslı, Ferhat Zeynalov, Samet Alizade, Şamil Cemşidov vb. birçok bilgin tarafından defalarca yayımlanmıştır. Son yıllarda Sadettin Özçelik, Mertol Tulum-Mehmet Mahir Tulum ve Mustafa S. Kaçalın de Dede Korkut boylarını yayımlamışlardır. Bunların hepsinde Dede Korkut hakkında bilgi verildiği gibi, Türkiye'de, Azerbaycan'da ve öteki birtakım ülkelerde Dede Korkut hakkında pek çok inceleme ve yayın yapılmıştır. Bu nedenle burada DKK'nin *Oğuznâme*'deki yeri hakkında gerekli bazı açıklamalarla yetinilmiştir. Sayın Ercilasun'a göre, DKK'deki destani hikâyelerin *Oğuznâme*'nin birer parçası olduğu kesindir. Bunun ilk ve en açık delili de 1310 tarihli *Dürerü't-Ticân*'da *Oğuznâme* hakkında verilen bilgidir. Bu bilgiye göre, elden ele dolaşan *Oğuznâme*'de hem Oğuz ve oğullarının hayatları hem Oğuzların atasözleri (meselleri) hem de Oğuzların aralarında anlatageldikleri acayip hikâyeler vardır. Acayip hikâyelere örnek olarak da *Tepegöz* boyunun özeti verilmiştir.

Demek oluyor ki, Tepegöz ve ona benzer hikâyeler, Oğuz Han ve sonraki Oğuz hükümdarlarının sözlü tarihleri ile Oğuzların atasözlerinin de içinde yer aldığı *Oğuznâme*'nin bir parçasıdır ve bu *Oğuznâme* 1310'lardaki kayda göre elden ele dolaşan bir kitaptır. Muallim Cevdet ve Fuat Köprülü gibi araştırmacılar da DKK'nin *Oğuznâme*'nin bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Bu konudaki daha ayrıntılı bilgiler için sayfa 46-51 arasındaki açıklamalara bakılabilir.

#### 5. Dede Korkut'un Günbet Yazması

*Dede Korkut'un Günbet Yazması* yeni bulunmuş ve Veli Muhammed Hoca tarafından Tahran'daki Hüner Kitabevi'nden satın alınmıştır. Yazma şu anda Türkmenistan'ın Günbet şehrinde yaşayan Veli Muhammed Hoca'nın özel kitaplığında bulunmaktadır. Yazmayı Hüner Kitabevi'ne satan kimse, eserin Veli Muhammed Hoca'ya Kaçar Hanedanı soyundan geldiğini ve yazmanın hanedanının kurucusu A. Muhammed Han Kaçar'ın kitaplığından yadigâr kaldığını söylemiştir. Ancak, eserin dili bütünüyle Azerbaycan Türkçesi özellikleri

taşımaktadır ve Ercilasun'a göre, burada Merv ile ilgili rivayette bir yanlışlık olmalıdır.

*Günbet Yazması* 31 yapraktır. Her sayfada 14 satır vardır. Eser okunaklı bir nestalik hattı ile yazılmıştır. Metin düzgün ve araları altınlı çizgilerle çerçevelidir. Eserde yazar, müstensih, yer ve zamanla ilgili herhangi bir kayıt yoktur.

Yeni nüshada 20'den fazla soylama ve 1 boy vardır. Adı yazılmamış boy, Salur Kazan'ın yedi başlı bir ejderhayı öldürmesiyle ilgilidir.

*Günbet Yazması* 2019 yılının Haziran ayında yazmanın tıpkıbasımlarını da içeren 3 ayrı yayına konu olmuştur (Ayrıntılı bilgi için sayfa 51 sonuna ve 52 başına bakınız).

#### 6. Kazan Yazması = KY: (Afganistan Afşarları Oğuznâmesi)

Bu *Oğuznâme*, *ŞT* gibi Oğuz Han'ın şeceresini, Oğuz Han'ın yaptıklarını, Oğuz Kağan'dan sonraki Oğuz hükümdar ve yöneticilerinin sözlü efsanevi tarihini veren Çağatayca bir eserdir. Eserde, Oğuz yöneticilerinin sözlü efsanevi tarihi, *CT*'nin bıraktığı yerden *ŞT* tarafından devam ettirilmiş; *ŞT*'nin bıraktığı yerden de *KY* tarafından sürdürülmüştür. *KY* Afganistan Afşarlarının sözlü tarihini 1500'lerin başından alıp 1790'ların başına dek getirmiştir.

*KY* bugün Rusya Federasyonu Bilimler Akademisi Kazan Şubesinin Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü arşivinde bulunduğu için ilk çalışmalarda *Kazan Oğuznâmesi* olarak adlandırılmış ve Türkiye'de bu isimle tanınmıştır. Kazan'daki arşivin Vahidî Kütüphanesinde bulunan yazma, 1998'de İstanbul'da Ahmet Veli Menger Vakfı tarafından *Oğuznâme Destanı* adıyla tıpkıbasım olarak 150 nüsha yayımlanmıştır. Eser bilim dünyasına ilk defa Fikret Türkmen tarafından "Kazan'da Bulunan Yeni Bir Oğuznâme Nüshası Üzerine" başlıklı bir makale ile tanıtılmış ve eserin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. *Kazan Yazması*'nın nerede ve ne zaman yazıldığı yakın zamana kadar tespit edilememiştir. Eseri daha dikkatli ve ayrıntılı birtakım araştırmalardan geçiren Marsel Ahmetcanov, Fikret Türkmen, Fahriye Okyay, Selim Serkan Ükten gibi araştırmacılar, eserin kesin yazılış tarihini veremeyip elde ettikleri ipuçlarına dayanarak XVI-XVII. yüzyıllar arasında dolaştırmışlardır. Bu konuda yeniden ayrıntılı bir araştırmaya girmiş olan Ahmet B. Ercilasun, yeni birtakım araştırma ve tanıklara dayanarak *Kazan Yazması*'nın 1789 yılında veya 1789'u izleyen birkaç yıl içinde yazılmış olduğu görüşüne ulaşmıştır.

#### 7. Manzum Oğuznâme (Uzunköprü Nüshası)

Bu *Oğuznâme* İslami rivayete dayanan manzum, Türkçe en eski yazmadır. Hüseyin Namık Orkun, yazmanın dilinin *Atebetü'l Hakayık* dili ile aynı olduğu görüşündedir. Kemal Eraslan, bu görüşü kabul etmeyip *w* sesinin *v*'ye dönmüş olmasından hareket ederek ve dil özelliklerine dayanarak, *Uzunköprü Nüshası*'nın klasik Çağatay yazı dili öncesi yani XIII. veya XIV. yüzyıla ait Doğu Türkçesi metni olduğunu kabul eder.

Ahmet B. Ercilasun da ileri sürdüğü bazı delillere dayanarak eserin Harezmi Türkçesi dönemine ait olduğunu ve XIV. yüzyılda yazılmış olduğunu belirtir.

Gerçi *Uzunköprü Nüshası* adı verilen bu yazma bugün kayıptır. Ancak, sekiz sayfalık manzum *Oğuznâme*'nin Orkun ve Eraslan yayınlarında tıpkıbasımı vardır.

İçinde *Atebetü'l Hakayık*'tan bir parçanın da bulunduğu yazma, *Uzunköprü*'de Seyyid Ali adlı bir şahsın kitapları arasında bulunuyordu. Daha sonra yapılan müdahaleler ile bu yazma Ankara'ya intikal etmiş ve Fuat Köprülü, "Hibe-tü'l-Hakayık Hakkında Yeni Bir Vesika Daha" başlıklı kısa yazısı ile (*Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934) bu eseri tanıtmıştır.

Daha sonra bu eser üzerinde Kemal Eraslan da durmuştur (*Türkiyat Mecmuası*, XVIII. cilt, 1976).

Eraslan metnin tıpkıbasımını, gramatikal dizinini gramer özelliklerini vermiştir. Eraslan'ın okunmasında güçlük çekilen yerler için yaptığı açıklamalar önemlidir.

*Manzum Oğuznâme* baştan ve sondan eksiktir. Mevcut kısım, Karahan dönemi ve Oğuz'un doğumu ile başlar. Oğuz'un Müslüman oluşu, evlenmesi, babası ve amcası ile savaşları anlatılır ve kurultaya kadar gelir. Eserin sonlarında birkaç beyit ile de Oğuz'un Türk boylarına ad vermesi, Rum, Frenk, Mısır, Şam ve Hint ülkelerini fethetmesi kısaca yer alır.

*Manzum Oğuznâme*, özet hâlinde olsa da Türkçe yazılmış ilk İslami rivayet olması açısından önemlidir. Ayrıca Doğu Türkçesi ile yazılmış bir metnin Trakya bölgesindeki Uzunköprü'ye kadar gelebilmiş olması da üzerinde durulmaya değer.

#### 8. Yazıcıoğlu Ali, Tevârih-i Âl-i Selçuk = TAS

TAS, 1424 yılında Yazıcıoğlu Ali tarafından yazılmış, büyük ölçüde çeviri, kısmen telif niteliğinde bir tarih kitabıdır. Eseri yayına hazırlayan Abdullah Bakır, Herbert Duda'nın yaptığı ebced hesabına dayanarak eserin yazılış tarihini M. 1424 olarak kabul etmiştir. Buna karşılık Osman Gazi Özgüdenli, eserin 1436-37 yılında tamamladığını yazar. Nihad Sami Banarlı da telif tarihi olarak 1436 yılını benimsemiştir. Eserin yazılış tarihi ister M 1424, ister 1436-37 yılı olsun, eser II. Murat zamanında ve onun emri ile yazılmıştır.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Yazıcıoğlu Ali, Osmanlı sarayında önemli bir divan görevlisi, devlet elçiliği yapabilecek bir siyaset adamı, o devirde Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan eserleri Türkçeye aktarabilecek düzeyde iyi dil bilen Türk tarihine vâkıf bir âlimdir.

TAS'ın en hacimli bölümü, Anadolu Selçukluları tarihini ele alan bölümdür. Yazıcıoğlu Ali, bu bölümü, İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye* adlı eserinden tercüme etmiştir. Ancak, tercümede bazı ekleme ve çıkarmalar yer almaktadır.

Bu eserin konusu açısından en önemli bölümü birinci bölümdür. Bu bölüm, *CT*'nin birinci cildindeki giriş kısmının tercümesidir. Yani Nuh Peygamber'den Gün Han'ın veziri İrkıl Hoca'nın 24 Oğuz boyunun damga, ongun ve ülüşlerini belirlediği yere kadar. Birinci bölümünde bundan sonra Oğuz'un vasiyetleri ve öğütleri yer alır. Bölümün girişinde Moğol boyları ile ilgili bir kısım da vardır. Oğuz'un vasiyet ve bölümlerinin bulunduğu bölümde, Osmanoğullarının Kayı boyundan gelmeleri dolayısıyla üstün oluşlarının ve Dede Korkut'un onlar hakkındaki sözlerinin verilmiş olması da burada belirtilmeye değer niteliktedir.

Birinci bölüm araştırmacılar tarafından genellikle *Oğuznâme* olarak adlandırılmış; hatta bu nedenle bütün esere *Yazıcıoğlu Oğuznâmesi* de denmiştir.

Bu eserde Yazıcıoğlu iki kez *Oğuznâme*'den söz ediyor. Birincisinde bu *Oğuznâme*'nin Uygur harfleri ile yazılmış olduğunu söylüyor. İkincisinde kullandığı ifade ise *CT* ile birlikte *Oğuznâme*'den de yaralandığını ortaya koymaktadır.

Eserde Alaeddin Keykubat'ın sofra ve şölen adabında da Oğuz geleneğine göre hareket ettiği ayrıntıları ile belirtilmiştir.

Eserde, Alaeddin Keykubat'ın tahta çıkışı dolayısıyla yapılan törende de Oğuz âdetince hareket edildiği yemeklerin de çini ve altın sahanlarda nasıl ikram edildiği kaydedilmiştir. Hatta bu vesile ile:

*Hanlar atası Oğuz Han söyledi / Böyle töre, yol ve erkân eyledi* diye başlayan uzunca bir manzum parça da yer almaktadır.

Bu bölümde, Rükneddin Kılıç Arslan'ın, Karaman'ı huzuruna davet etmesinde de Oğuz töresine ve Afşarlığa vurgu yapılmıştır.

## 9. Salar Baba Çevirisi

*Reşidüddin Oğuznâme*'sinin Salar Baba bin Kul Ali Salar tarafından Çağatay Türkçesine yapılan bir çevirisidir. Salar Baba bu çeviriye *Oğuz ve Evlâd ve Etbâ(ı) ve Bakiye-i Etrâk* (Oğuz ve evladı ve tabileri ve diğer Türklerin tarihi) adını vermiştir. Çeviri Ocak-Şubat 1556 yılında tamamlanmıştır. Salar Baba XVI. yüzyılda yaşamış bir Türkmen tarihçisidir. Reşidüddin çevirisi dışında 20 ciltlik bir dünya tarihi de vardır. Bu eserin İran tarihini ele alan I. cildi Annagurban Aşırov redaktörlüğü altında bir kurul tarafından hazırlanmış ve 1996 yılında Aşkabat'ta yayımlanmıştır.

Salar Baba'nın *Oğuznâme* çevirisinin yazması Mahdumkulu Dil ve Edebiyat Enstitüsü El Yazmaları Bölümündedir.

## 10. Behçetü't-Tevârih (Karakoyunlu Oğuznâmesi)

Bugün *Karakoyunlu Oğuznâmesi* diye bir *Oğuznâme* mevcut değildir. Ancak, böyle bir *Oğuznâme*'nin bir vakitler var olduğu *Behçetü't-Tevârih*'teki bir kayıttan anlaşılmaktadır.

*Behçetü't-Tevârih*, Şükrullah tarafından 1456-59 yılları arasında yazılmış Farsça bir genel tarihtir.

Eserin Osmanlılarla ilgili bölümü Atsız tarafından Türkçeye çevrilmiş ve önce 1939'da sonra da 1949'da yayımlanmıştır. 1949'daki yayın, Türkiye Yayınevi tarafından yayımlanmış *Osmanlı Tarihleri I* adlı eserin içindedir.

Bu eserin Farsça ve sonradan Türkçeye çevrilmiş birçok nüshası vardır. Ancak, *Karakoyunlu Oğuznâmesi* ile ilgili bilgi yalnız Nuruosmaniye (nu: 3059) nüshasında yer almaktadır.

#### 11. Kitâb-ı Diyarbekriyye = KD (Akkoyunlu Oğuznâmesi)

Bu *Oğuznâme* 1470'li yıllarda Farsça olarak yazılmış bir Akkoyunlu tarihidir. Eserin tek nüshası, Irak'ın Basra şehrinde avukatlık yapan Muhammed Emin Bey'in kütüphanesindedir. Bu nüsha Millî Kütüphane Müdürü Adnan Ötügen'in gayretiyle Ankara'ya getirilmiş ve bir fotokopisi alınarak sahibine iade edilmiştir.

KD, 1993 yılında Necati Lugal ve Faruk Sümer tarafından iki cilt hâlinde Farsça olarak yayımlanmıştır.

Bu eser Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilerek 2014 yılında da yayımlanmıştır.

#### 12. Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan = TCMC (Akkoyunlu Oğuznâmesi)

III. Murat zamanında yazılmış bu eserde, *Akkoyunlu Oğuznâmesi*'nin başka bir varyantının bir parçası yer almaktadır. Bugün kayıp olan TCMC'yi 1936 yılında N. Atsız görmüş ve Türklerle ilgili kısımlarını kopya ederek 1961 yılında yayımlamıştır.

#### 13. Câm-ı Cem-Âyin = CC (Osmanoğulları Oğuznâmesi)

Bayatlı Mahmud oğlu Hasan tarafından 1482 yılında Mekke'de yazılmış bir *Osmanoğulları Oğuznâmesi*'dir. Yazar kendisini Oğuz soyundan ve Bayat boyundan olarak tanıtır.

Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, hac sırasında Cem Sultan ile karşılaşır ve onunla sohbet eder.

Bayatlı Mahmud, *Câm-ı Cem Âyin*'i, Cem Sultan'ın isteği ile yazdığını bildirir. Hasan'ın bu konuda verdiği bilgi ilgi çekicidir: **1.** Yazar hacca giderken yanında *Oğuznâme* bulundurmaktadır; **2.** Bu *Oğuznâme* içinde Osmanoğullarının Oğuz Han'a kadar ulaşan şeceresi vardır; **3.** Osmanlı Şehzadesi Cem Sultan, *Oğuznâme*'ye ilgi göstermiş ve kendisi için bir nüsha istemiştir; **4.** CC *Oğuznâme*'den kısaltılarak yazılmış bir eserdir. Mahmud oğlu Hasan'ın yazdığı *Oğuznâme*, Âdem Peygamber'den başlayarak II. Bayezid'e kadar gelir. Âdem ile Yafes arasındaki silsile, *Tevrat*'a dayanır ve İslam dünyasında da yaygın olarak kabul edilir.



#### 14. Topkapı Oğuznâmesi

Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan bölümü, 1390 numarada kayıtlı nüshasının başında bulunan 65 satırlık karışık bir *Oğuznâme*'dir. Eserin başındaki baş sayfalara sonradan yazılmış bir müsvedde gibidir. Blochet, 1390 numaralı *TAS* nüshasının XVI. yüzyılda kopya edildiğini tahmin etmektedir. Buna göre eserin başındaki *Oğuznâme*'nin de aynı yüzyılda istinsah edildiği düşünülebilir.

Sayın Ercilasun'un değerlendirmesine göre eser beş bölüme ayrılabilir:

1. Oğuz boyuna övgü,
2. Osmanoğullarına övgü ve dua,
3. Hikmetli sözler ve ozan'a övgü,
4. Dede Korkut kahramanlarına alkışlar,
5. Salur Kazan'ın soylaması.

Bundan sonraki ayrıntılı bilgiler için s. 70-71'e bk.

#### 15. Türk Tarih Kurumu Oğuznâmesi

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan, her sayfasında 13 satırlık, tarihsiz, istinsah kaydı bulunmayan, XVI. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen bir yazmadır. Yazma harekesizdir.

#### 16. Enverî Oğuznâmesi (Osmanoğulları Oğuznâmesi)

1465 yılında Enverî tarafından yazılmış olan *Düsturnâme-i Enverî* içinde yer alan 3730 beyitlik manzum bir tarihtir. 22 bapтан oluşan bu eseri Mükrimin Halil üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölümü oluşturan ilk 17 bapta peygamberler tarihi, eski İran tarihi ve İslam devletleri tarihi yer almıştır. 18. bap da eserin en uzun kısmını oluşturan Aydınöğulları tarihidir. Tarihçilere göre eserin bu bölümü özgündür. 3. bölümü oluşturan 19-22. baplar Osmanoğulları tarihidir. *Oğuznâme* bu bölümün başında yer alır. Osmanoğullarının atalarını anlatmak üzere yazılmıştır.

*Enverî Oğuznâmesi* İslam etkisinin en fazla yer aldığı bir *Oğuznâme*'dir. Bu *Oğuznâme*'ye göre, Oğuz'un asıl adı Süleyman'dır. Babası da sahabeden İyâz bin Osman'dır. Sa'd bin Ebî Vakkas Mısır seferinden dönerken Oğuzlarla karşılaşır ve ordusunda bulunan İyâz, Oğuzların başı olan Tümen Han'ın kızı olan Turunç Hatun ile evlenir. Bu evlilikten doğan çocuğa Süleyman adı verilir. Fakat Hama ve Humus'a giden İyâz dönüp oğlunu görememiştir. Çocuk Oğuzlar içinde büyüdüğü ve Oğuzlar "veliye" Oğuz dedikleri için adı Oğuz olmuştur.

Eserde Oğuz'un doğum tarihi daha net olarak H 15 / M 636-637 şeklinde verilmiştir. Doğar doğmaz secdeye kapanan Oğuz, büyüyünce Hz. Ömer'in gönderdiği davetnameyi ezberler ve Müslüman olur.

*Enverî Oğuznâmesi* Paris'te Bibl. Nationale'in Âsâr-ı Şarkiye bölümünde eski tertipli kitaplar bölümünde 250 numarada kayıtlıdır (Mükrimin Halil, 1930:

3). M. Halil Paris'te bulunduğu sırada eseri istinsah ederek 1928'de eski harflerle yayınlamıştır. 1930 yılında da eseri değerlendiren geniş bir "Medhal" yayınlamıştır. *Enverî Oğuznâmesi*, *Topkapı Oğuznâmesi*'ndeki Enverî Süleyman meselesine de ışık tutar niteliktedir (ayrıntı için s. 74'e bk.).

#### 17. Neşrî Oğuznâmesi

Nuh Peygamber'den Karahanlılara kadar uzanan sözlü efsanevi tarihi içine alan kısa bir *Oğuznâme*'dir. II. Bayezid dönemi bilim adamlarından Mehmed Neşrî tarafından yazılmış olan *Cihânnümâ* adlı eserin baş tarafında yer alır. *Neşrî Tarihi*'nin birçok nüshası vardır. Bu eserin Fatih'in ölümüne kadar olan kısmını Faik Reşit Unat ile Mehmet Altay Köymen çeşitli nüshaları karşılaştırarak iki cilt hâlinde yayınlamışlardır (1949, 1957). Eserin Franz Taeschner tarafından yapılan bir tıpkıbasım yayını da vardır. Kısa bir *Oğuznâme*'dir. Bu *Oğuznâme*'nin önemli yanı, Kün Han'dan sonraki ilk dönem hükümdarlarının Kayı boyuna, İnal Yavkuy Han ile başlayan 2. dönemin (Batı Köktürk-Türgiş) hükümdarlarının sol koldan Salur boyuna ait olduğunun anlaşılmasına yarayan açıklamalardır (devamındaki açıklamalar için s. 75'e bk.).

#### 18. Şeceretü'l-Etrâk / Tört Ulus Tarihi (Çengizli Oğuznâmesi)

Bu eser, Mirza Uluğbek'in bilimsel rehberliği ve şahsen iştiraki ile yaratılmış ve 1425 yılında tamamlanmış Farsça bir nüshadır. Börübay Ahmedov'a göre 11<sup>b</sup>-15<sup>b</sup> arasında yer alan Yafes Oğlan, onun oğlu Türk Han ve oğulları bölümü ile 15<sup>b</sup>-26<sup>b</sup> yaprakları arasında bulunan Tatar-Moğol ve Türk boyları ve onların padişahları ile ilgili bölüm *Şeceretü'l-Etrâk* adlı başka bir esere dayanmaktadır.

*Tört Ulus Tarihi*'nin bundan sonraki kısmı, yani Çengiz'in atası Buzancar Kağan'dan Çağatay Hanlığı'nın sonuna dek olan kısmı "Ulus-i Erbaa-yi Çingiziy" veya "Tarih-i Erbaa Ulus" adını alır ve doğrudan doğruya Uluğ Bek ve yardımcıları tarafından yazılmıştır (Ahmedov, 1994: 4).

#### 19. Anonim Şibaniname (Çengizli Oğuznâmesi)

Eser iki bölümdür. Birinci bölüm, Nuh Peygamber'den başlayıp Çengiz Han'ın gençlik dönemine kadar gelir. İkinci bölüm Kongratlar ve Şibaniler hakkındadır. Eserin birinci bölümü Çengiz Kağan'ın soyunu Oğuz Han'a bağlayan bir *Oğuznâme*'dir. Oğuz Han'ın doğumu, büyümesi, babası ve amcaları ile mücadelesi özet olarak anlatılır. Kün, Ay, Kök ve Teñiz Han'ın hükümdarlıklarından da birkaç satırla bahsedilir. Teñiz Han'dan sonra onun oğlu İl Han'a geçilir. Bu *Oğuznâme*'ye göre Çengiz'in soyu İl Han üzerinden Oğuz Han'a bağlanır. Destana göre, Oğuz Han'dan bin yıl sonra, İl Han ve ordusu Tatarlara yenilir. Sadece İl Han'ın oğlu Kayat ve Derligin Han'ın oğlu Nüküz eşleriyle birlikte hayatta kalırlar ve Ergenekon'a sığınır. Kayat ve Nüküz'den türeyen boyların mace-rası Çengiz Han'ın gençliğine kadar devam eder.

Bu destan hem Çengiz'i Oğuz Han'a bağlamakta hem de Ergenekon'u içine almaktadır.

*Şibaniname* Çağatay Türkçesi ile yazılmış anonim bir eserdir. Berezin eserin 1510-1530 yıllarından önce yazılmadığını söylemektedir. Ancak, eserin sonu dikkatle incelenince, *Şibaniname*'nin XVI. yüzyılın son çeyreğinde yazıldığı anlaşılır.

#### 20. Şecere-i Türk = ŞT (Çengizli Oğuznâmesi)

*Şecere-i Türk*, Âdem Peygamber'den Ebülğazi Bahadır Han'ın ölümüne kadar uzanan sözlü bir efsanevi tarihtir. Bu eserde, Çengiz'in ataları da Oğuz Han'a bağlanmıştır. Bu nedenle Sayın Ercilasun, bu eseri hazırlarken eserin Çengiz'e kadar olan bölümünü de *Çengizli Oğuznâmesi* olarak kabul etmiştir. Bu konudaki diğer açıklamalar için, s. 78'de 2.20'ye bk.

#### 21. Andelib Oğuznâmesi (Türkmenistan Türkmenleri Oğuznâmesi)

Bu *Oğuznâme* 12 bölümden oluşan manzum bir *Oğuznâme*'dir. Dokuz beyitlik giriş bölümünden sonra şu başlıklar yer almaktadır:

1. Oğuz Han'ın İt Barak ile savaşması (16 beyit)
2. Kıpçak Han'ın doğuşu (20 beyit)
3. Çingiz Han Destanı (19 beyit)
4. Oğuz Han'ın İt Barak Han'dan öç alması (17 beyit)
5. Oğuz Han'ın Kara Hıtay'ı alması (27 beyit)
6. Oğuz Han'ın yurduna dönmesi (26 beyit)
7. Oğuz Han'ın saltanat basamağına ulaşması (19 beyit)
8. Tamgalar hakkında halkın söylediği (5 beyit)
9. Oğuz Han'ın Şâm-ı Şerif'e gitmesi (22 beyit)
10. Oğuz Han'ın hakanlığı oğullarına emanet etmesi (21 beyit)
11. Oğuz Han'ın oğullarına öğüt vermesi (29 beyit)
12. Andelib'in yiten Oğuz yazısına mersiyesi (10 beyit)

Eser 8. bölüm hariç beyitlerle yazılmış, ilk ve son bölüm dışında mesnevi tarzında kafiyeleşmiştir. İlk bölümü ile son bölümü olan mersiye bölümünde gazel kafiyesi kullanılmıştır.

#### 22. Dâna Ata Oğuznâmesi (Türkmenistan Türkmenleri Oğuznâmesi)

Manzum, küçük bir Oğuznâme'dir. 17. yüzyılda yazılmıştır. Bu küçük Oğuznâme, TDK tarafından 1937'de tıpkıbasımı yapılmış olan ŞT'nin ilk dört sayfasında yer almaktadır.

#### 23. Der-Beyân-ı Oğuznâme

*Câmiü't-Tevârîh* ile *Şecere-i Türk*'ten yararlanılarak yazılmış özet bir *Oğuznâme*'dir. Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır. 29 yapraklıdır. Her sayfasında 10 satır vardır. Eserin tarihi ve yazarı belli değildir. *Şecere-i Türk* 1664'te tamamlandığına göre, bu küçük yazmanın tarihi de 1664'ten önce olamaz. XVII. yüzyılın sonlarında veya XVIII. yüzyılın başlarında yazılmış olmalıdır. Tek nüshası British Library Oriental'de bulunan yazmanın tıpkıbasımı, transkripsiyonu ve Tür-

kiye Türkçesine aktarılması Necati Demir tarafından yapılmış ve 2016'da yayımlanmıştır.

#### 24. Kıssa-i Oğuznâme

Küçük bir risaledir. *Oğuznâme* adını taşımasına rağmen risalenin önemli bir kısmı, dönemin beşerî ve fiziki coğrafyası ile ilgilidir. Oğuz ve oğullarından kısaca söz edilir. Daha sonra kısaca Ergenekon ve Çengiz'in ataları da yer alır. Bu eser özet bir *Oğuznâme* sayılabilir. XVII. yüzyılın 2. yarısında veya XVIII. yüzyılda yazılmış olmalıdır. Eserin tek nüshası British Library Oriental and India Office'te Or.11.726/3 numarada bulunmaktadır.

25. Berlin Yazması (Hâzihî Er-Risâletü min Kelimâti Oğuznâme El-Meşhûr bi-Atalar Sözi):

*Oğuznâme*'nin "atasözleri kısmını ele alan bir yazmadır". Kitap Berlin Devlet Kütüphanesi 34 numarada kayıtlıdır. *Oğuznâme*, eserin 1<sup>a</sup>-41<sup>b</sup> (81) sayfaları arasında yer alır. 81. sayfanın sonunda *temmet Oğuznâme* (*Oğuznâme* tamamlandı) kaydı yer almaktadır. 42<sup>a</sup> (82)-48<sup>b</sup> (95) sayfaları arası Kanunî'nin şehzadelerinden Bayezid ile Cihangir'in sünnet düğünlerinin ziyafet defterine ayrılmıştır. Bu kısım 1987'de Günay Kut tarafından işlenmiştir. Yazmada daha sonra şehzade II. Selim'in *Fetihnâme*'si, Tahmasba'a mektubu, Tahmasb'ın cevabı yer almıştır. Yazma çeşitli dualar, ilaçlar ve şiirlerle devam eder. Yazmanın tarihi eldeki verilere göre 1623'ten önce olamaz.

26. Petersburg Yazması (Kitâb-ı Oğuznâme - Emsâl-i Mehemed Ali)

Bu yazma da Berlin yazması gibi *Oğuznâme*'nin "atasözleri" kısmını içine alan bir eserdir. Yazma, Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Bilimler Fakültesinin El Yazmaları Bölümünde 121/58 numara ile kayıtlıdır.

Yazmanın 9 Ocak 1601 tarihinde istinsah edildiği kabul edilmektedir. 72 sayfadır. Eserdeki atasözleri Arap alfabesine göre sıralanmıştır.

### **Olaylar-Kahramanlar-Dönemler-Katmanlar Bölümü**

Bu bölümde kısaca *Oğuznâme*'deki olayların oluşma zamanı üzerinde durulmuştur. Olayların kahramanları ne zaman yaşamıştır? *Oğuznâme*'de geçen olaylar ve kahramanlar tarihin hangi bölümlerine denk gelmektedir? Kısaca bunlara işaret edilecektir.

Burada efsane ile destan ve tarih arasındaki ilişkiye de işaret etmek gerekiyor.

William Bascom'a göre, halk anlatılarının masal dışındaki türlerinin söylemi tarihtir. *Mit*, *efsane*, *destan*, *hikâye* ve *fıkra* gibi türlerde geçen olaylara ve bu olayların kahramanlarına yönelik halk inanış ve kabulleri bu kahramanların gerçekten var oldukları düşüncesine dayanır ve tarihin bir döneminde yaşamış olduklarını içerir.

*Oğuz Kağan Destanı* tarihî bir olaydan çok, atlı göçebe medeniyetinin hayat karşısında aldığı tavrı, hayat felsefesini ve ideal insan tipini temsil eden bir eserdir.

Hayatının hiçbir anında geçmişe dönmeyen, bilakis ondan uzaklaşan Oğuz'da, oğullarının gerçekleştireceği bir ideal, bir gelecek düşüncesi vardır. O da cihanın ele geçirilmesidir (M. Kaplan, 1989: 13, 15).

Eskiye doğru gidildikçe tarihle mitolojinin birbirine karıştığı görülür. Destan tarih ilişkisinde iki noktanın göz önünde tutulması gerekir. Bunlar:

1. *Oğuznâme* bir nehir destanıdır. Bu nedenle bütün olaylar ve kahramanlar aynı dönemin olay ve kahramanları değildir. Sözlü efsanevi tarih bölümünün Selçuklular ve onlardan sonraki olay ve kahramanların zamanları konusunda bazı küçük ayrıntılar dışında sorun yoktur. Zaman sorunu Selçuklulardan önceki dönem için söz konusudur. Eskiye gidildikçe sorun artar.
2. Çok eski dönemlere ait olay ve kahramanların destanlaşması ve destanın nesiller boyu ağızdan ağıza aktarılması sırasında katmanlar oluşur. Farklı dönemlerin olay ve kahramanları birbirine karışır. Dolayısıyla tarihin farklı katmanları tek katman durumuna geçer.

#### *Oğuz Kağan'ın Kimliği ve Zamanı*

Oğuz Kağan, *Oğuznâme*'nin en eski kahramanıdır. Tarihteki tek bir kişiyi temsil etmez; en az iki mitolojik ve en az iki tarihî şahsiyet Oğuz Kağan'ın şahsında birleşmiştir.

#### *Mitolojik Katman*

Türk epik destanlarının oluşumunda ata kültürünün önemini vurgulayan Özkul Çobanoğlu'na göre, Türk mitolojisi, "Epik destanların kaynaklandığı sosyal ve kültürel özelliğini" oluşturur. Bu nedenle Oğuz Kağan Destanında da mitolojik katman vardır. İslâm etkisi altındaki bütün *Oğuznâmeler*de Oğuz, amcalarının kızları ile evlenir. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda ise evlenilen kızlar, sıradan insan değildirler. Birinci kız, gökten inen mavi ışığın içinden çıkar. "Güneşten ve ay ışığından daha parlaktır." Başında ateşli, ışıklı bir beni vardır. "Kutup yıldızı gibidir." İkinci kız göl ortasındaki bir ağaç kovuğundan çıkar; "Gözü gökten daha mavidir. Saçı ırmak gibi, dişi inci gibidir." (Daha ayrıntılı bilgi için sayfa 89'a bakınız.)

#### *Saka Katmanı*

Oğuz Kağan'ın temsil ettiği ilk tarihî şahsiyet Alp Er Toña'dır. Zeki Velidî Toğan, başka katmanların da varlığını kabul etmekle birlikte en önemli katmanın Saka/İskit, Oğuz Kağan'ın da Alp Er Toña olduğu düşüncesindedir. Eserinin ilgili bölümünde bu konudaki düşünceleri geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Oğuz'un seferleri arasında en dikkat çeken ve ayrıntılı olarak anlatılanı Ön Asya'daki fütuhattır. Bu fütuhat, doğu, kuzey, batı ve güneyde çok geniş alan-

ları içine alan bir fütuhattır. Sonradan bu hikâyelere Haçlılar dönemine ve bundan önceki seferlere ait rivayetler de eklenmiştir. Görülüyor ki bu hikâyelerle, Oğuzlar efsanesindeki çeşitli katmanlar dile getirilmiştir.

#### *Hun Katmanı*

Joseph de Guignes'den başlayarak birçok bilgin Oğuz Han'ın Hun hükümdarı *Motun* (Mete) olduğu görüşündedir. Rus sinoloğu Biçurin bu iki hükümdarın aynı şahıs olabileceğini ileri sürmüştür (Ögel, 1971: 10).

Oğuz Han'ın, babası Kara Han ile mücadelesi büyük Hun hakanı *Mete* (Mav-dun) ile babasının mücadelesine benzetilmiştir. Sinolog Nikita Biçurin, Ebül-gazi Han'ın Türk şeceresindeki Oğuz menkıbesi ile Çin kaynaklarındaki *Mete* (Mav-dun) hikâyesini karşılaştırarak bu hikâyelerin aynı kaynaktan gelmiş olduklarını kabul etmektedir (İnan, 1968: 223).

Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi* adlı eserinde Mete ile Oğuz Han'ı dört bakımdan karşılaştırarak ikisinin aynı şahsiyet olduğunu söyler.

1. Mete de Oğuz Han da babaları ile mücadele ederek babalarını öldürmüşlerdir.
2. Mete 24 tümenden oluşan bir ordu kurmuş ve bunları altı komutanın emrine vermiştir. Oğuz Han'da da aynı teşkilat vardır.
3. Mete, ıslık çalan bir ok icat etmiş ve atlılardan oluşan bu ordu bir "Okçu Teşkilatı" olmuştur. Oğuz'un da adı *ok*'tan geldiği için sağ ve sol kolları da *Boz Ok* ve *Üç Ok* adını almışlardır.
4. Her ikisinde de baba ile oğlu birbirine düşüren üvey annedir (Gökalp, 1341: 203, 204). Edebiyat tarihçilerimiz de çoğunlukla aynı görüştedir. Fakat Köprülü, Oğuz Han ve oğlu Gün Han'ın fetihlerinde görülen ayrıntıların "menkıbenin Hyungnular dönemine ve onların en parlak devri olan MÖ. 209-126 arası yıllara ait olduğunu" açıkça gösterdiğini yazar (Köprülü, 1980: 52). Daha başka görüşler için s. 94 ve öteki açıklamalara bk.

#### *Oğuz Kağan Sonrası:*

*CT*'de Oğuz Han'dan sonra sırasıyla Kün Han, Dib Yavkuy Han, Kurs Yavkuy Han, Kuru Yasak Yavkuy Han hanlık yapmışlardır.

*ŞT*'de Kün Han'dan sonra Kayı Han da vardır. *KD*'de ilk hanlar Gün Han ve Bayındır Han'dır. *CC*'de ilk Hanlar, Gün Han ve Kayı Han'dır. Bu konudaki diğer ayrıntılar için s. 98'e bk.

#### *Ergene Kon*

Ergene Kon katmanı, bazı *Çengiznâmelerde*, Çengiz ve Çengiz soyu ile ilgili efsanelerde yer almıştır. Çengiz'le ilgili efsanelere ve Ergene Kon'a göre Çengiz'in ataları kabul edilen Kayan/Kıyan ile Nüküz, Oğuz Han soyundandır.

Ergene Kon'dan ilk bahseden kaynak *CT*'dir. Eserin birinci bölümünde verilen Moğol Türklerinin boyları konusundaki bilgi dolayısıyla Ergenekon destanı anlatılır. Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi*'nde *CT*'deki bu destanın Türkçe tercümesi vardır (Ögel, 1971: 61-66). Dursun Yıldırım'ın da bu konu ile ilgili bir makalesi vardır (Yıldırım, 2000: 97-108). Destan hakkında ayrıntılı bilgi için s. 99-102'ye bk.

### *Batı Köktürk-Türgiş Dönemi*

İlk hanlardan sonra uzun bir zaman geçtiği Ebülğazi Bahadır Han tarafından açık bir şekilde belirtilmiştir: “Oğuz Han'dan Kozi Yavı Han'a dek geçen zaman söylediğimiz gibidir. İnal Han zamanından bu kitabı yazdığımız çağa dek geçen zamanı bir bir söyleyeceğiz. Ancak Kozi Yavı Han ile İnal Han arasında kaç yıl geçtiğini kesin söyleyemeyiz. Fakat en az 4000 yıl fark vardır.” Bu konudaki ayrıntılar için metindeki açıklamalara bk.

Yapılan açıklamaya göre İnal Han ile yeni bir dönem başlamaktadır. Korkut Ata'nın da bulunduğu bu yeni dönem, Oğuz Kağan döneminden sonraki en önemli dönemdir. Bu bölümdeki çeşitli açıklamalar ile yer yer tarihî olaylara bir açıklama getirilmiştir.

### *DKK'de Dönem ve Katmanlar*

Abdülkadir İnan, 1937-1939 yıllarında *Ülkü* mecmuasında yazdığı dizi yazılarla Türk Dünyası destanlarındaki birçok ifade, motif ve konunun *DKK*'dekiyle ortak olduğunu öncelikle gösterirken şu görüşe ulaşmıştır:

Dede Korkut / “Korkut Ata” dar anlamı ile yalnız Oğuz Türklerinin kahramanı değil, belki bütün Türk kavimlerinin pek eski zamanlara, efsanevi devirlere ait genel bir kahramanları daha doğrusu Peygamber bakışileridir. Bu *Korkud*, Türklerin en eski ve efsanevi devirlere ait millî peygamberleri, eğer deyim yerindeyse İbrahimleridir. Dede Korkut'taki kahramanların hiçbirisi tarihî şahıslar değildir. Bunlar eski Türklerin ilâh yahut kabile hayatının gelişmesi döneminde ceddi âlâ saydıkları efsanevi şahıslardır. Oğuzların İslam kültürü etkisi altına girdikleri dönemde ise, millî kahramanlar ve fâni alplar olmuşlardır (İnan, 1968: 166, 172, 176).

Kamal Abdulla, 1991'de yayımladığı *Gizli Dede Gorgud* ve 2009'da yayımladığı *Mifden Yazıya veyahut Gizli Dede Gorgud* adlı eserlerinde Dede Korkut boylarına bambaşka bir açıdan yaklaşarak onları mitolojik devirlerle ilgili bulmaktadır. Kamal Abdulla'nın tezi şöyledir:

*Dede Korkut*'taki olay ve kahramanlar ile eski Yunan destanlarındaki olay ve kahramanlar arasında birçok benzerlikler vardır. *Tepegöz* ise sadece Türklerde ve eski Yunan destanlarında değil, birçok kavmin destan ve efsanelerinde bulunmaktadır. Bunlar tesadüf olamaz. Bu benzerlikler, insanlığın kaostan kozmosa (düzensizlikten düzenliliğe), tabiattan medeniyete, mitten yazıya geçişine ait izlerdir.

Mitolojik devirde insan-tabiat ilişkileri ilkel tasavvurlar durumundaki “Mit insanın bütün hareket ve davranışına düzen verir, onu yönlendirir, çevrenin bildiği şifreyi adeta ona deşifre eder, açar.”

Mitin Dede Korkut destanındaki “Yetkili elçisi” Dede Korkut’tur. Dede Korkut bütün bölümlerde mitin görevini üstlenebilen bir güçtür (ayrıntılı bilgi için s. 109 ve ötesine bk.).

Dede Korkut’un coğrafyası ve zamanı hakkındaki farklı görüşler vb. ayrıntılar için s. 112 ve ötesine bk.).

DK hikâyelerinin oluşma dönemine ait ayrıntılar için s. 115 ve ötesine bk. Bu bölümlerde Karahanlı, Selçuklu, Sâmanoğulları-Gazneliler-Beylikler dönemi ile Türkmenistan Türkmenleri dönemi ele alınmıştır.

*Oğuznâme*, aslında bir efsanevi tarih olduğundan her dönem ve toplulukta az çok bir değişimden geçerek süregelmiştir.

Eserin 3.9. bölümünde de Afgan Afşarları üzerinde durulmuştur.

### ***Oğuznâme’nin Oluşma Zamanı***

Yukarıdaki bölümde, *Oğuznâme*’de birçok farklı katman ve dönemler bulunduğu dile getirilmiştir. Bu dönemlerin oluşma zamanları da birbirinden farklıdır. A. B. Ercilasun’a göre, Türgişler tarafından Seyhun boylarında Oğuz Yabgu hanedanının kurulması ile *Oğuznâme*’nin bu bölümlerinin VIII. yüzyıl sonlarından başlayarak oluşmaya başladığı söylenebilir. Esasen elde edilen ganimetin paylaşılmasından dolayı Oğuzların ikiye bölünmesi, Sarı Türgişlerle Kara Türgişler arasındaki mücadeleler ve vatanın terk edilerek yeni topraklara göç edilmesi gibi olaylar, destanın teşekkülü için son derece elverişli bir zemin oluşturmuştur. VIII. yüzyıl sonları ile IX-XI. yüzyıllarda Seyhun boylarındaki Oğuzlar arasında Oğuznâmelerin Selçuklulara kadar olan dönemleri, Dede Korkut boyları, Oğuz Kağan ile Korkut Ata’ya atfedilen atasözleri ve diğer hikmetli sözler, artık bir destan hâline gelmiş olmalıydı. Oğuzlar arasında kopuz eşliğinde söylenen destan en geç XIII. yüzyıl ortalarında *Oğuznâme* adıyla yazılı bir kitap durumuna gelmiştir.

### ***Oğuznâme Mirası***

*Oğuznâmelerin Bugünkü Yansımaları* başlığı altında Türkmenistan’da Yaşayan Dede Korkut Boyları; Anadolu, Balkanlar, Gagavuz Yeri ve Azerbaycan’da mäsallaşarak devam eden Dede Korkut Boyları (*Bey Böğrek Hikâyesinin Yazmaları*, *Bey Böyrek Hikâyesinin Sözlü Rivayetleri*, *Tepegöz Hikâyesi*, *Delî Dumrul Hikâyesi*, *Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması*); Dede Korkut / Korkut Ata ile İlgili Rivayetler; Dede Korkut Boylarının Türk Dünyası Destan ve Halk Hikâyelerindeki Yansımaları; Korkut Ata’ya Bağlanan Şecereleler gibi konular işlenmiştir. *Çağdaş Sanat Eserlerinde Oğuznâmeler* başlığı altında ise edebî eserlerle plastik sanatlarda Oğuznâmelerin işlenişi anlatılmıştır.



### ***Nehir Destan Oğuznâme (Metin)***

Eserin bu bölümünde, yukarıda anlatılan 26 Oğuzname'de bulunan metinler uygun bir şekilde ve kronolojik olarak bir araya getirilmiş, âdetâ bütün Oğuznâme metni yeniden oluşturulmuştur.

*Nuh Peygamber'den Oğuz Han'a Dek* başlığı altındaki 45 sayfada söz konusu zamana ait olayları anlatan Oğuznâmeler, birbirlerini tamamlayacak şekilde, fakat tekrarlardan kaçınılarak bir araya getirilmiştir.

Daha sonra *Manzum Oğuznâme* bölümü gelir. Burada Uzunköprü nüshası özgün biçimiyle ve manzum çevirisiyle verilmiştir.

*Oğuz Han'ın Öğütleri* (s. 233-258) başlığı altında Tevârîh-i Âl-i Selçuk'taki ilgili bölüm Eski Anadolu Türkçesiyle verilmiştir.

*Kün Han Zamanı-24 Oğuz Boyu* bölümü, boyların damgalarına ayrılmıştır. Burada her boyun damgası çizilerek gösterilmiştir (s. 261-266).

268-271. sayfalar arasında kısaca Oğuz Han'ın büyük oğlu *Kün Han*'ın padişahlığı ile diğer oğul ve torunlarının zikri yer almaktadır.

Kün Han'dan sonraki üç hükümdarların dönemi kısaca şöyledir: Kün Han yetmiş yıl padişahlık yaptıktan sonra ölmüş ve yerine Dib Yavkuy Han padişah olmuştur. Yavkuy Han Divan üyelerine ve beylere "Atamız Oğuz bu kadar ülkeyi nasıl almış ve nereden nereye zapt etmiştir?" diye sorar. Salur boyundan Ulaş ve Ulad adlı baba oğul diz vurup şu cevabı verirler: "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar bütün ülkeleri senin baba ve ataların ele geçirmişlerdir."

*Korkut Ata Zamanı* bölümünde *ŞT*'de belirtilen 4.000 yıllık fasıladan söz edilerek Oğuz ilinin yurtları, orada kaç yıl ve ne şekilde oturdukları ve Türkmen adının nasıl konulduğu (s. 274-282) ele alınır; küçük alt başlıklarla özet hâlinde anlatılır.

Daha sonra *Kara Han'dan Anadolu Beyliklerine* bölümü gelir. Bu bölüm, Mur Yavı oğlu Kara'nın han olmasının zikri ile başlar. Burada verilen bilgiye göre Mur Yavı'nın hatunlarından oğlu yoktur. Urca Han adlı kişinin ilini vurup aldığı zaman bir kadını tutsak edip birkaç gün baktıktan sonra göndermişlerdi. O kadın yurduna döndükten sonra Mur Yavı Han'dan hamile kalmışım, dedi ve birkaç gün sonra bir oğlan doğurdu. Kara adı koyulan bu çocuk dayılarının arasında büyüdü. Yiğit olduktan sonra kaçarak Mur Yavı Han'ın huzuruna geldi. Mur Yavı da onu evlât edindi. Bölüm Buğra Han ve sonrakilerle devam eder.

Bu bölümden sonra sözlü / efsanevi tarihe ara verilir; *Dede Korkut'un Güzel ve Hikmetli Sözleri*'ne geçilir. Bu bölümde, Vatikan yazmasının mukaddimesi'nde verilen "Âhir zamanda girü hanlık Kayı'ya gelecek ve kimse elinden almaya caaktır." diye başlayan açıklamadan sonra Dede Korkut'un manzum, hikmetli sözlerine yer verilmektedir.

“Allah Allah dimeyince işler oñmaz  
 Kadir Tañrı vermeyince Er bayımaz  
 Evvelinde yazılmasa kul başına kaza gelmez  
 Ecel vâde irmeyince kimse ölmez  
 Ölen adam dirilmez.

Çıkan cân kıyamet olmayınca girü gelmez” mısraları ile başlayan manzum parçalar epey devam etmektedir. Daha sonra metinde Vatikan, Berlin, Petersburg, Topkapı ve Günbed yazmalarındaki atasözleriyle hikmetli sözler yer alır.

Sonraki bölümler, *Çengizlilerin Sözlü / Efsanevî Tarihi*, *Osmanoğullarının Sözlü / Efsanevî Tarihi*, *Karakoyunlu ve Akkoyunluların Sözlü / Efsanevî Tarihi*, *Türkmenistan Türkmenlerinin Sözlü / Efsanevî Tarihi*, *Afganistan Afşarlarının Sözlü / Efsanevî Tarihi* başlıklarını taşır. Bu bölümlerde ilgili kaynak eserlerdeki (Oğuznâmelerdeki) metinler uygun şekilde verilmiştir. Osmanoğullarına ait Enverî Oğuznamesindeki manzum kısım Eski Anadolu Türkçesine göre okunmuştur. Oğuznamelerde verilen şecereler de ayrıntılarıyla bu bölümlerde görülmektedir.

Eserin 425-433. sayfaları arası, çalışma yapılırken başvuru olan *Kaynaklar*'a ayrılmıştır.

Eserin *Ekler* bölümünde Uygur harfli *Oğuz Kağan Destanı* ile Ercilasun'un Oğuznâmelerle ilgili makale ve bildirimleri yer alır.

Uygur harfli *Oğuz Kağan Destanı*'nın fotokopisi 437-479 sayfaları arasında, metnin çeviri yazısı ve bugünkü Türkçeye aktarması ise 479-493 sayfaları arasındadır.

*Ekler* bölümündeki makale ve bildirimler de şunlardır: *Oğuz Kağan Üzerine Bazı Düşünceler* (s. 497-523); *Türk Destanlarında Baba-Oğul Mücadelesi* (s. 524-533); *Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması* (s. 534-541); *Dede Korkut Mirası* (s. 542-546); *Salur Kazan Kimdir?* (s.547-561); *Muallim Cevdet ve Oğuznâme* (s. 562-576); *Oğuznâmenin Yapısı ve Kronolojisi* (s. 577-588); *Oğuzlar ve Oğuz Adı Üzerine* (s. 589-613); *Türk Şeceresi* (s. 614-632); *Oğuz Adının Etimolojisi* (s. 633-638); *Dede Korkut Destanı Hikâyeleri* (s. 639-644); *Oğuznâme Hakkında* (s. 645-655); *Dede Korkut'un Yeni Nüshası Üzerine: Konu-Bağlantılar-Yer-Zaman-Okuyuş* (s. 656-663); *Dede Korkut Kitabının Yeni Nüshası ve Üzerindeki Yayınlar* (s. 664-684); *Dizin* (s. 685-696).

Sonuç olarak Ercilasun, derinlemesine değerlendirmelere dayanan verimli bir çalışma ortaya koymuştur.